

ЗА РАЗВИТИЕТО НА ГЕОГРАФИЯТА И НЯКОИ ОТ СЪВРЕМЕННИТЕ ѝ ЗАДАЧИ

Михаил Мичев

На 9. IX. 1944 г. под ръководството на Българската комунистическа партия и с помощта на могъщата Съветска армия българският народ завоюва такава историческа победа, която бележи началото на нова епоха в икономическото му и културно развитие по пътя на социалистическото строителство — път към бъдещото комунистическо общество. Заедно с това победата на 9. IX. 1944 г. ознаменува и началото на ново назначение на науката, която следва да бъде в услуга на народните интереси, да сочи и осигурява най-верния и бърз път за развитието на икономиката и културата на социалистическото общество у нас.

Осъществените от народната власт социаликономически преобразувания през изминалия петнадесетгодишен период дадоха нов могъщ тласък в развитието на производителните сили у нас, което наложи и продължава да налага осезаеми промени в географския пейзаж на нашата родина. Това развитие бе съпроводено и продължава да се съпровожда с огромно идеологично преустройство както на фронта на науката, така и на фронта на културата.

Настоящата статия няма за цел да разглежда въпросите, свързани с подема и териториалното развитие и разпределение на основните видове производства, нито да прави преглед на големите успехи, завоювани в областта на идеологията, науката и културата. Тя има по-ограничена задача, а именно да направи кратък преглед на състоянието на географията през годините на народната власт и същевременно да набележи някои от най-неотложните ѝ задачи, които следва да се разрешават, за да бъде тя в действена услуга на нашето социалистическо съвремие.

В условията на народнодемократичния строй, при който започнаха да господствуват и разцъфтяват новите общественно-икономически отношения, изградени на основата на социалистическата собственост на средствата за производство, отношения, качествено различни от тези, върху които е изградено експлоататорското буржоазно общество, се създадоха обективни предпоставки за развитието и на българската географска наука, макар че нейното развитие и постижения не са особено големи в сравнение със завоеванията на някои други науки у нас и в чужбина.

Определено може да се каже, че за развитието на географията и нейните скромни постижения решаваща роля има творческото усвоя-

нане от страна на българските географи на принципите на диалектичния и историческия материализъм, на учението на класиците на марксизма-ленинизма за ролята на географската среда и нейното значение за развитието на обществото, опитът и постиженията на съветската географска наука, както и непосредствената помощ на съветските географи, която е особено осезателна през последните няколко години.

Не е трудно да си представим какво би било състоянието на географията, ако в нашата страна не бяха се осъществили споменатите социаликономически преобразования, ако на мястото на съществуващите преди буржоазни теории и идеалистически схващания относно предмета и задачите на географията господстващо място не зае диалектико-материалистичното схващане за развитието на природата и обществото. Само на тази основа стана възможно ликвидирането на старите ненаучни теории и ясното разграничаване на предмета и задачите на физическата и икономическата география.

За разлика от недалечното минало географията престана да бъде „единна“ наука, за каквато я представяха онези нейни привърженици, които вярно служеха на интересите на буржоазната класа.

Понастоящем в географията напълно е изяснен въпросът за съществуването и развитието на двата ѝ основни дяла — физическа и икономическа география. Сложилото се и утвърденото деление произтича от марксистическата методология, от съвременните представи за предмета и теоретичните задачи на географията, както и от самата същност на обектите, които се изучават от географията: географската среда, т. е. природните условия и явления на една или друга територия, взети в своята съвкупност и взаимна връзка, от една страна, и, от друга — общественно-икономическите явления — териториалното разпределение на производството в отделни страни и райони, обуславяни от обективните закономерности, присъщи на един или друг способ на производство, и влиянието на географската среда.

Наред с това деление във физическата и икономическата география се осъществява и по-нататъшното им разделяне на общи и частни научни географски дисциплини.

* * *

В годините на народната власт, когато се пристъпи към преобразуването и най-целесъобразното използване на географската среда и нейните богатства, във връзка с планомерното развитие на всички страни на народното стопанство като неотменимо условие се постави изискването за свързване на науката с практиката. Това, разбира се, съвсем не означава, че научните работници трябва да насочат своето внимание изключително към обикновени практически и приложни задачи, а да изоставят изясняването на теоретичните проблеми в областта на своята наука.

На посоченото изискване се отзова и българската география, макар че тя по редица причини не можа да извоюва за себе си някакво особено положение, което да я постави в редовете на онези науки, които дадоха определено подчертан принос за развитието на нашата национална икономика и култура. С други думи географията относително изостана в своя растеж по количеството и качеството на работите с първостепенно значение и поради това тя намери сравнително малко място в стремителния подем на нашето народно стопанство.

Неправилно е да се мисли, че причините за това изоставане се крият в някакви обективни и мъчно преодолими трудности. Самото планово социалистическо стопанство се нуждае от все по-конкретна и по-задълбочена оценка на географските условия в страната ни като цяло и по райони, от изучаването на териториалните съчетания и връзки между природните и икономическите явления за комплексното развитие на стопанството, за подобряване на неговата териториална организация и пр. Следователно обективни предпоставки и възможности за развитието на географията съществуват, стига да бъдат преодолені някои субективни причини и да бъдат мобилизирани силите на научните географски кадри, колкото и скромни да са, за разрешаване на големите задачи, които стоят пред географията.

Из областта на физическата география по-значителни постижения отбеляза геоморфологията и отчасти климатологията и хидрологията, които имат като свой предмет на изучаване отделни обекти и елементи на географската среда.

Геоморфологията за разлика от състоянието ѝ през до деветосептемврийския период придоби по-практическа целенасоченост, макар че свързаното ѝ с практиката е все още в самото начало.

По-детайлните, предимно регионални морфоложки проучвания през последните години, се предхождаха от кратка характеристика на морфоложките области и подобласти и геоморфоложко райониране на страната, извършени още в по-първите години на народната власт. По-сетнешните изучавания бяха по-целестремни и по-тясно свързани със задачите и изискванията на народното стопанство, а именно търсене на полезни изкопаеми и оказване помощ на хидротехническото строителство чрез методите на геоморфоложките изследвания.

Във връзка с търсенето на залежи от нефт и нови запаси от каменна сол в източните и североизточните райони на страната бе извършено подробно геоморфоложко изследване и картиране на пролома на Провадийската река и съседните части на Провадийското плато. Научни колективи осъществиха морфоложки проучвания и картирания на редица водосборни басейни и язовирни чаши по горните и средните течения на реките Тунджа, Тополница, Марица, Искър, Арда и други, а така също и на Димитровския каменовъглен басейн. Морфоложки изследвания от по-комплексен характер засегнаха части от Рила планина, котловините в Западна Средна България, западните дялове на Дунавската равнина.

Вниманието на научните работници в областта на геоморфологията бе насочено и към по-специални морфоложки задачи, които засягат морфоложкото развитие на планинските подножия и склонове, котловинния релеф, южната част на черноморското крайбрежие и други. Резултатите и изводите от тези проучвания, които имат несъмнено значение за теорията и практиката на геоморфоложката наука, не е възможно, нито необходимо да бъдат разгледани в настоящата статия. Те могат да бъдат видени в отпечатаните вече публикации, поместени в печатните научни органи на Университета, Българската академия на науките, Известия на българското географско дружество и прочее, а други — в докладите, представени в съответни ведомства и учреждения.

Постиженията на геоморфологията ще бъдат отразени и в подготвяния за печат от Географския институт при БАН том I — Физическа география на България.

Въпреки постигнатите успехи някои проблеми из областта на морфологията и досега не са докоснати, макар да представляват голям теоретичен и практичен интерес. Практиката на социалистическото строителство, а и развитието на самата геоморфология налагат в най-близко бъдеще да се пристъпи към изучаването на такива важни задачи като проблемата за денудационните повърхнини, на карстообразуването, ерозията на почвата и борбата с нея, на морфогенетичните процеси с оглед установяване на тяхното развитие в бъдеще и прочее.

За навременното и правилното разрешение на тези проблеми е нужно създаването на съответни опитни площадки и полигони, където с помощта на инструментариум да се провеждат системни наблюдения, а на основата на тях да се направят и съответни изводи и обобщения.

Нужно е също така да се разработи и класификацията за типовете релеф у нас, да се установят таксономичните единици и т. н., които имат важно значение за геоморфоложкото райониране и картиране. Само по този път геоморфологията като съставна част на физическата география ще се издигне до равнището на съвременната динамична геоморфология.

От частните научни дисциплини на физическата география в системата на Университета и Географския институт при БАН със сравнително по-бавен темп се развива к л и м а т о л о г и я т а. Причината за това явление следва да се търси в обстоятелството, че тя започва твърде отрано да бележи успехи в други ведомствени институти, където намира и по-добри условия за развитие, докато в Университета поради липса на специалисти тя е била застъпвана в по-ограничени размери и винаги е била в подчинение на общата и регионална физическа география. Макар че преподавателските и научноизследователските кадри дотолкова, доколкото са се докосвали до въпроси, свързани със самата климатология, са проявявали правилно разбиране, че климатичните елементи и процеси са най-тясно свързани и взаим-

но обусловени от характера на релефа в дадена страна, район или микрорайон.

Това тяхно схващане се споделя и понастоящем от почти всички специалисти в областта на климатологията с географска подготовка, а и от някои други, за които климатът е географско понятие, съставна и неделима част от окръжаващата ни географска среда, а климатологията е научна дисциплина в системата на физикогеографските науки.

Досегашните научни трудове, които засягат въпроси из областта на климатологията, показват, че тя се изгражда на нова методологична основа, като същевременно ликвидира с някои стари и вече отживели времето си методи на изследвания.

В условията на съвременното бързо развитие на производителните сили и изискването за съобразяване с конкретната местна обстановка, за комплексното изучаване на природните и икономическите условия пред климатологията се поставят много отговорни задачи, между които е и проблемата за изясняване генезиса и прогнозата на климатичните явления, въпросът за ролята и значението на местния климат, за принципите и методите на агроклиматологията и прочее.

Развитието на хидрологията като научна дисциплина е най-тясно свързано с проблемата за използването на водните източници за нуждите на народното стопанство.

При новата народнодемократична обстановка, когато стана необходимо в кратък срок да се разрешават извънредно голям брой, и то твърде сложни проблеми, проучването и разрешаването на хидроложките задачи се разгъна в три направления — и н ж е н е р н о - т е х н и ч е с к о , г е о ф и з и ч е с к о и г е о г р а ф с к о .

Тук не е необходимо да отчитаме постиженията на инженерната хидрология и геофизиката, тъй като те са извън сферата на географията, а по-скоро да видим какви успехи е отбелязала хидрологията като географска дисциплина. Разбира се, тези успехи засега са твърде малки. За това свидетелствува и ограниченият брой публикации по хидрология с географски характер, макар че физикогеографският фактор играе важна роля за генезиса и режима на речния отток. Но независимо от количеството на хидроложките трудове те свидетелствуват, че авторите им правилно изясняват влиянието на физикогеографските фактори върху водния режим, а това показва, че една хидроложка характеристика на нашите водни източници ще бъде напълно издържана в научно отношение само тогава, когато съдържа и данни за генезиса и режима на оттока, обусловени от съставните части на географския пейзаж.

Няма съмнение, че както пред геоморфологията и климатологията, така и пред хидрологията нашата практика поставя редица задачи от теоретично и практично приложно естество. Бъдещите проучвания несъмнено ще допринесат за изясняването на много нови и важни закономерности във формирането на оттока, за изясняване на хидроложките процеси в карстовите терени и възможностите за използването на карстовите води за народностопански цели и прочее.

* * *

Икономическата география като един от основните клонове на географията започна да се оформя и развива на основата на марксистическата методология едва при новосъздадените общественно-икономически условия.

Успоредно с изясняването на методологичните основи на икономическата география, за която теоретична задача се явяват откриването на обективните закономерности в общественото производство и условията и особеностите на неговото развитие в отделните страни и райони, трябваше да се поведе борба и против остатъците от антропогеографските схващания, които заемаха господстващо положение в зародишното състояние на икономическата география през до деветосептемврийския период. Антропогеографията у нас, процъфтяла главно под непосредственото влияние на буржоазната немска географска школа, обосноваваше разпределението и различието в антропогенните явления предимно с особеностите на географската среда. По този начин тя заобикаляше или изобищо подценяваше развитието на производствените сили и характера на производствените отношения, които винаги имат решаваща роля за възникването и развитието на всякакъв род проявления на човешката дейност. Успешното преодоляване и постепенното ликвидиране на остатъците от вулгарно-материалистическите схващания, най-ярко проявени в областта на антропогеографията, способстваха твърде много икономическата география да бъде поставена на правилни, на истински и непоклатими методологични основи в съответствие с принципите на диалектическия и историческия материализъм. И ако става дума за завоюване на известни постижения, то следва да се отбележи, че това е основният и най-важен успех на нашата сравнително млада икономическа география, без който не е мислим какъвто и да е напредък в осъществяваната научноизследователска дейност. Последната, макар и не особено голяма по обем, насочи своето внимание към разрешаването на редица въпроси от теоретичен и регионален характер.

Измежду въпросите с теоретично значение важно място зае проблемата за икономическото райониране, към която работниците в областта на икономическата география вече много години проявяват особен интерес. За правилното изясняване същността на икономическото райониране и неговата роля и значение за практическите нужди на строителството, а така също и за разработването на теоретичните основи на социалистическото райониране на стопанството голям принос представляват публикуваните статии в съветските научни географски списания и органи, които са предмет на системно изучаване и от нашите географски среди. Значителният брой публикации и дискусии в СССР, а и досегашните работи и изказвания у нас върху споменатата проблема говорят за наличие на известни различия в схва-

щанията, които сами по себе си свидетелствуват за твърде голямата сложност на проблемата за икономическото райониране, поради което се явяват и немалко трудности при нейното разрешаване. Всичко това показва, че е необходимо още много и много да се работи. Нужно е да се натрупат опит и знания, които ще дойдат само по пътя на количественото натрупване на много конкретни и задълбочени изследвания на отделни части и райони от нашата страна. Предварителното възприемане на готови схеми за райониране води не само до демобилизиране на научните сили, но на практика работата се свежда до подриване основите на икономическата география като наука и изпразването ѝ от съдържание.

В редица статии и специални публикации бяха засегнати и много други въпроси, които се отнасят до развитието на икономическата география, до характера и значението на географското наследство, до влиянието на буржоазната идеология и борбата срещу нея и т.н.

Постигнатото в тази насока обаче съвсем не означава, че нещата са доведени до своя окончателен край. То по-скоро може да се окачестви само като едно добро начало, което следва да се приветствува и насърчава. Това е особено необходимо поради обстоятелството, че твърде малко време и място се отделя на въпросите, свързани с историческото развитие на географията у нас, недостатъчно се разработват и редица теоретични въпроси и т.н.

Няма да бъде в противоречие със съществуващото състояние, ако се отбележи, че е налице не само известно изоставане в областта на теорията на географията, но и откъсване на самата география от по-конкретни и частни изследвания. И не само това. Съществуваха един кратък период в развитието на икономическата география, когато се проявяваше определено подценяване ролята на географската среда и това се демонстрираше като висше усвояване на марксистко-ленинската теория. И всяко отдаване дължимото на географската среда и правилното отчитане на нейната роля се считаше едва ли не като връщане към позициите на географския детерминизъм и плуване във водите на буржоазната идеология.

Преодоляването на породилото се изоставане и ликвидиране на допусканите слабости не следва да се осъществява по пътя на обикновеното методологизиране и социологизиране и прекомерната употреба (а понякога и злоупотреба) на марксистическа терминология, а на основата на задълбочени отрасли и регионални конкретни проучвания, които ще бъдат истинският източник за обогатяване на теорията и практиката на икономическата география.

В резултат на провежданата полева научноизследователска дейност бяха разработени и публикувани в по-голямата си част редица монографии и статии, които имат предимно регионален характер и се отнасят както до комплексното стопанско развитие и характеристика на отделни райони или административно-териториални единици, така

и до развитието и разпределението на отделните отрасли на промишлеността, селското стопанство и транспорта в нашата страна. На особено внимание се радват и въпросите, свързани с географията на населението и селищата, макар че в това отношение все още липсва една определена линия за системно изучаване появата, развитието и структурата на икономиката на нашите селски и градски селища.

Твърде ограничен е и броят на научните публикации със страноведческа проблематика и тематика, макар че популярната географска книжнина в това направление взе доста голяма преднина и размах.

Важен принос за развитието и утвърждаването на икономическата география ще представляват в близко бъдеще както резултатите от изпълнението на 273-то постановление на Министерския съвет за икономическото райониране на страната, така и издаването на втората част на двутомното съчинение „География на България“, която се работи от смесен българо-съветски географски колектив под ръководството на съответните институти при Българската и Съветската академия на науките.

Комплексното развитие на народното стопанство в нашата страна при новата обществено-икономическа обстановка, неговото развитие в бъдеще на основата на перспективното планиране, с което е тясно обвързан и въпросът за районирането, налага с неотменима сила изискването да се пристъпи към комплексното географско изучаване на природните и икономическите условия на определени конкретни територии — райони, микрорайони, обединени трудово-кооперативни земеделски стопанства, градове и т. н. Същността на тези изследвания трябва да се заключава в разкриването на целия комплекс от природни и икономически условия, които съществуват вътре в изучаваната територия, да им се дава необходимата стопанска оценка с изводи за възможностите и пътищата за тяхното най-пълно и рационално използване. Така и само така подобен род изследвания ще отговорят на интересите за развитие и разумното географско разпределение на производството в нашата страна. И ако искаме да открием истинската причина за констатацията, че географията у нас след 9. IX. 1944 г. не успя да завоюва някакво по-особено място сред останалите науки, то това се дължи на обстоятелството, че нашата научноизследователска работа е недостатъчно свързана с проучвания, които да имат по-практическа целенасоченост.

Сегашното състояние на икономическата география и изискванията, които социалистическата практика предявява към науката въобще, ни задължават да набележим онези най-належащи проблеми и задачи, които се поставят пред икономическата география като наука и съобразно условията и възможностите си да се заемем с тяхното осъществяване.

Накратко тези проблеми и задачи се свеждат до следното.

Разработване на теоретичните основи на икономическото райониране с оглед подялбата на страната на стопанско-географски райони от пръв порядък и връзката им с административно-стопанското деление.

Изучаване развитието и разпределението на отделните отрасли на производството, като самите изследвания отчитат връзките на даден отдел от производството с целия стопански живот на страната или района.

Осъществяване на комплексни проучвания на конкретно определени територии, като се дават перспективи за тяхното развитие на основа използването на географската среда, трудовите ресурси и прочее.

Качествена оценка и картиране на земята с оглед използването ѝ за селскостопански цели. В това отношение трябва да се работи и за развитието на икономическата картография.

Изследване на типовете селища в нашата страна и категоризирането им по стопански белези, както и проучване състоянието на трудовите ресурси с цел най-рационалното им използване.

Разработване на въпроси из областта на икономическата география на надграничните страни с цел създаване на монографии за онези от тях, които представляват най-голям интерес за България.

Разработване на въпроси, свързани с развитието на икономическата география и нейната методология.

* * *

През изминалия петнадесетгодишен период сравнително много място се отдели и на популяризирането на географията, и то главно в областта на икономическата география. Заслуга в това отношение има и Българското географско дружество, от чието име се издават и популярните му органи — списание „География“ и Библиотека научно-популярно географско четиво.

Значителен е и броят на статиите с географска тематика в много други списания и вестници, христоматии, брошури и прочее. Но недо-статъчно сериозно бихме се отнесли, ако на това „дело“ се даде много положителна оценка, защото то в много отношения „процфтя“ за сметка на научноизследователската дейност.

По начало се пристъпва към популяризирането на вече разрешени научни задачи след многогодишен научноизследователски опит в определена област. В нашата практика обаче някои като че ли забравиха за съжаление това основно ръководно правило и стигнаха до крайност, която с нищо не може да бъде оправдана.

Всеки опит да се заеме позиция в защита на подобен род популяризиране на науката и да му се приписват някакви особени „заслуги“ на научното и културното издигане на българската общественост, не означава нищо друго освен това, че подобен род защитници волно или неволно проявяват опрощенческо отношение към собствената си наука и я подлагат на неоправдана дискриминация.

Може би крайно време е да се поограничи „популяризаторската“ дейност, която не представя географията в благоприятна светлина и не способствува за нейното развитие.

* * *

Такива са накратко постиженията и недостатъците на географията през петнадесетте години народна власт. Натрупаният, макар и скромен опит, дава основание да се вярва, че с изпълнението на задачите, които географията си поставя през следващите години, тя ще отговори на изискването за още по-тясното свързване на науката с практиката.

Но за да бъде изпълнено това основно изискване, което се предявява от нашето бързо обществено-икономическо развитие по пътя на социализма и неговата по-висша фаза — комунизма, необходимо е спазването на няколко важни условия: първо, планирането и разработването на географските научноизследователски проблеми и теми да бъде обвързано с потребностите на обществения живот; второ, изследователската работа да се насочи върху неговия брой, но най-важни от гледище на теорията и практиката на географията географски проблеми, и, трето, в основата на научноизследователските трудове да залягат принципите на диалектическия и историческия материализъм.

С увереност може да се каже, че ако споменатите условия залегнат в основата на цялата наша научноизследователска дейност, то географията ще бъде издигната на по-високо равнище и пред нея ще се открият нови перспективи за развитие.

О РАЗВИТИИ ГЕОГРАФИИ И О НЕКОТОРЫХ ЕЕ СОВРЕМЕННЫХ ЗАДАЧАХ

Михаил Мичев

РЕЗЮМЕ

В годы народной власти география в Болгарии отметила некоторые успехи. В ее правильном развитии и скромных достижениях сыграли и продолжают играть решающую роль усвоение принципов диалектического и исторического материализма, учение классиков марксизма-ленинизма о роли географической среды и ее значении для развития общества, опыт и достижения советской географической науки, а также и непосредственная помощь географов СССР, которая особенно чувствовалась в последние несколько лет.

В результате проведенных теренных исследований опубликовано известное число трудов (монографий, студий и статей) в области физической (геоморфологии, климатологии и гидрологии) и экономической географии. Последние имеют преимущественно региональный характер.

В связи с требованием о более тесной связи науки с задачами общественной жизни, перед отдельными географическими научными дисциплинами физической и экономической географии стоит большое число научных проблем и вопросов. Им нужно заняться и нужно их разрешить в ближайшие несколько лет. От их качественного выполнения зависят дальнейшие успехи географии как науки.

DIE ENTWICKLUNG DER GEOGRAPHIE UND IHRE GEGENWÄRTIGE AUFGABEN

Michail Mitschev

ZUSAMMENFASSUNG

Während der Jahre der Volksmacht hat die Geographie in Bulgarien gewisse Erfolge aufgewiesen.

Eine entscheidende Einwirkung für ihre richtigen und erfolgreichen Errungenschaften haben eine wichtige Rolle die folgenden Umständen gespielt: die schöpferische Aneignung der Grundsätze des dialektischen und historischen Materialismus, die Lehre der Klassiker des Marxismus-Leninismus über die Rolle des geographischen Milieu und dessen Bedeutung für die gesellschaftliche Entwicklung, die Erfahrung und die Errungenschaften der sovietischen Wissenschaft, wie auch die unmittelbare Hilfe der geographischen Wissenschaft der UdSSR, welche in den letzten Jahren sehr beträchtlichen Umfang angenommen hat.

Als Ergebnis der vollgezogenen Terrainforschungsarbeiten wurden eine gewisse Anzahl von Arbeiten veröffentlicht worden aus dem Gebiete der physischen Geographie (Geomorphologie, Klimatologie, Hydrologie) wie auch aus dem Bereiche der Wirtschaftsgeographie. Die letzteren sind vorwiegend regionaler Natur.

Im Zusammenhang mit dem Erfordernis der engeren Verknüpfung (Zusammenarbeit) der Wissenschaft mit den Aufgaben des öffentlichen Lebens, stehen vor den einzelnen Disziplinen der geographischen Wissenschaften verschiedene Probleme und Fragen, welche in den nächsten paar Jahren gelöst werden müssen. Die solide und richtige Lösung dieser Aufgaben ist für die weiteren Erfolge unserer geographischen Wissenschaft massgebend.